

I. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Денисенко Г. В.,

доктор філософії в галузі права,

старший науковий дослідник, докторант

Національної академії Служби безпеки України

ORCID ID: 0000-0002-0820-9605

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.3-4/8-19>

УДК 343.1

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ, У КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ, ВІДНЕСЕНИХ ДО ПІДСЛІДНОСТІ СЛІДЧИХ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено науково-порівняльний аналіз проблемних питань гарантії державної таємниці при розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки. Запропоновані науково-обґрунтовані шляхи їх вирішення.

Метою статті є дослідження проблемних питань гарантії державної таємниці при розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки та вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо їх вирішення.

Детально розглянуто положення Кримінального процесуального кодексу України щодо досудового розслідування кримінальних проваджень, в яких містяться відомості, що становлять державну таємницю України. На підставі аналізу Кримінального процесуального кодексу України, досліджень науковців та матеріалів практики перераховано правові заходи забезпечення захисту державної таємниці у кримінальному провадженні, а також визначено проблеми правової охорони інституту державної таємниці.

Обґрунтовується, що кримінально-процесуальні гарантії державної таємниці – це визначені кримінально-процесуальним законом та іншими законодавчими й відомчими нормативно-правовими актами, що йому не суперечать, засобів та способів законного й ефективного функціонування кримінального процесу, котрі забезпечують охорону державної таємниці, реалізацію прав і законних інтересів учасників кримінального процесу, а також прав та обов'язків осіб, які ведуть кримінальний процес, та виконання завдань кримінального судочинства.

Кримінально-процесуальні гарантії та кримінально-процесуальні гарантії державної таємниці мають спільну правову природу і спрямовані на охорону прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

Ключові слова: гарантії, державна таємниця, досудове розслідування, злочини проти основ національної безпеки, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії.

Постановка проблеми. Розвиток та реформування всіх сторін сучасного життя суспільства супроводжується стрімким зростанням інформаційного обміну, впровадженням передових інформаційних технологій у всі його сфери. Окремий вид такої інформації охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, що становлять державну таємницю. Розголошення цих відомостей може завдати шкоди національній безпеці України. Зазначені процеси вимагають наукового обґрунтування й правового забезпечення проблеми оптимального співвідношення інтересів особистості, суспільства, держави, приватних і публічних засад, визначення підстав та меж втручання в сферу приватного й особистого інтересу, захисту інформаційної, державної й національної безпеки України. Питання інформаційної безпеки, як невід'ємної складової національної безпеки з часів незалежності України отримали важливого суспільного значення, постійно перебувають у полі зору вчених і практиків, та потребують удосконалення, у тому числі і засобами кримінального процесу при вирішенні кримінальних справ, які містять державну таємницю і перед усім при розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки. У зв'язку з цим, одними з актуальних напрямів реформування сучасного кримінального процесу України є виявлення недоліків у правовому регулюванні питань, пов'язаних з кримінально-процесуальними гарантіями державної таємниці, та удосконалення правовідносин у цій сфері.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Зважаючи на актуальність проблемних питань гарантій державної таємниці в ході досудового розслідування, окремі її аспекти були предметом дослідження вітчизняних правників, зокрема: О. Ф. Бантишев,

І. В. Гора, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. А. Колесник, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, В. Т. Нор, О. Д. Назаров, М. А. Погорецький, О. С., Д. Б. Сергєєва, Старенький О. Ю., С. Л. Савицька, О. Ю. Татаров, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, С. С. Чернявський, А. М. Черняк, Р. Л. Чорний, Л. І. Щербина та інші. Проте питання гарантії державної таємниці при розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки є в теорії кримінального процесу є недостатньо дослідженим.

Метою статті є дослідження проблемних питань гарантій державної таємниці при розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки та вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо їх вирішення

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Використання у кримінальному процесі державної таємниці при вирішенні кримінальних проваджень тісно пов'язано з реалізацією публічних та приватних інтересів, тому удосконалення та зміцнення кримінально-процесуальних гарантій захисту інформації, що становить державну таємницю і, зокрема, у злочинах проти основ національної безпеки, потребує водночас і посилення гарантій захисту прав та свобод його учасників відповідно до європейських стандартів.

Слід зазначити, що 8 липня 2018 року, в Україні набув чинності Закон України «Про національну безпеку України»¹. Даний закон визначає основи та принципи національної безпеки та оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Злочини проти безпеки держави протягом усього періоду існування української державності становлять найсерйознішу загрозу для конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності й обороноздатності України. Національна безпека є багатоа-

¹ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII (2018) 31 *Відомості Верховної Ради України*. Ст. 241.

спектним і надто складним юридичним поняттям, оскільки містить значну кількість взаємообумовлених елементів, що співвідносяться між собою як загальне і спеціальне, первинне і другорядне¹. Злочини проти основ національної безпеки посягають не тільки на державну безпеку, а й на національну безпеку загалом, яка відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз². Злочини проти основ національної безпеки України – це суспільно небезпечні, протиправні, винні та карані діяння, які заподіюють шкоду або створюють загрозу заподіяння такої шкоди зовнішній і внутрішній безпеці держави, вчинені суб'єктом злочину³. Виходячи з аналізу статті 3 Закону України «Про національну безпеку України», об'єктами національної безпеки є: 1) людина і громадянин; 2) суспільство; 3) держава; територія – навколишнє природне середовище. Своєю чергою, в преамбулі вказаного нормативно-правового акта зазначено, що він визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз⁴. У системі Особливої частини КК України розділ стосовно злочинів проти основ національної безпеки поставлений на перше місце. Натомість, Конституція України змінила пріоритети в захисті держави і особи. В ній зазначається що людина її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України).

Такий підхід обумовлений насамперед ємкістю і широтою родового об'єкта злочинів, передбачених ст.ст. 109–114–1 КК України. Під злочинами проти основ національної безпеки України необхідно розуміти, передбачені КК України, вчинені з прямим умислом і спеціальною метою суспільно небезпечні діяння (злочини), що посягають на відносини, що забезпечують умови з охорони основ національної безпеки України у політичній та економічній сферах, у сфері державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканості та обороноздатності держави, у сфері науково-технічної, інформаційної, екологічної безпеки України від зовнішніх та внутрішніх загроз. Розслідування зазначених злочинів потребує кримінально-процесуальних гарантій державної таємниці.

Аналіз норм, які містяться в законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах різних міністерств та відомств, що регламентують питання кримінально-процесуальних гарантій державної таємниці, є суперечливими, а окремі з них у чинному КПК України врегульовані неповно, що не сприяє надійності захисту державної таємниці та прав, свобод і законних інтересів учасників процесу, а також оптимізації публічних та приватних інтересів у кримінальному судочинстві.

Вирішення наявних проблем гарантій державної таємниці у сучасному вітчизняному кримінальному процесі сприятиме оптимізації діяльності правоохоронних і судових органів, забезпеченню належного рівня національної безпеки України, захисту прав та свобод людини і громадянина у відповідності до європейських стандартів. Особливо це питання актуалізується у зв'язку із розробкою пропозицій щодо удоско-

¹ Р. Л. Чорний, Проблеми поняття злочинів, передбачених у розділі I Особливої частини КК України (2013) 2 *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична* 346–357.

² Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII (2018) 31 *Відомості Верховної Ради України*. Ст. 241.

³ Р. Л. Чорний, Проблеми поняття злочинів, передбачених у розділі I Особливої частини КК України (2013) 2 *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична* 346–357.

⁴ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII (2018) 31 *Відомості Верховної Ради України*. Ст. 241.

налення норм чинного КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»¹, інших правових актів у сфері кримінальної юстиції.

У цілому погоджуючись з таким підходом до співвідношення публічних і приватних інтересів у кримінальному процесі, які тісно пов'язані з розкриттям питання щодо визначення поняття кримінально-процесуальних гарантій державної таємниці, зазначимо, що надання переваг суспільному і державному інтересу яскраво простежується у конституційно обмежуваних діях, спрямованих проти державності і суверенітету, національної безпеки, в наданні Конституцією можливостей обмеження окремих прав і свобод людини й громадянина задля збереження і захисту правосуддя, громадського порядку, охорони здоров'я всього населення. Це в повній мірі стосується і обмежень, пов'язаних із гарантіями державної таємниці у кримінальному процесі. Проте і в цих сферах, як слушно зазначається у правових дослідженнях, Конституція України прагне до встановлення таких обмежень і вимог, які є мінімально необхідними для ефективного розвитку суспільства і захисту держави, прагне досягти паритету інтересів суспільства і держави, а поза цими межами надає безсумнівну перевагу особистим інтересам, правам і свободам людини.

У кримінальному процесі, як і в інших галузях публічного права, не можна протиставляти інтереси публічні (загальні) і приватні (особисті), оскільки інтереси лише й існують в окремих людей, а спільний інтерес є не що інше, як та або інша сукупність приватних (особистих) інтересів. На що слушно звертав увагу ще в позаминулому столітті відомий

правник І. Бентам, зазначаючи, що інтерес суспільства є одне із самих загальних виражень, які лише зустрічаються у фразеології морального вчення, тому не дивно, що зміст його часто губиться. Натомість інтерес суспільства – це сума інтересів окремих його членів. Тому дарма тлумачити про інтереси суспільства, не розуміючи, що таке інтерес окремої особи².

Отже, саме від вирішення загальної проблеми – співвідношення приватних і публічних засад у кримінальному процесі залежить і вирішення проблеми визначення меж втручання правоохоронних органів та суду майже в усі охоронювані законом таємниці, окрім державної, оскільки державна таємниця є вираженням винятково загальнодержавних (публічних) інтересів і правовідносини у цій сфері регулюються виключно імперативними нормами.

Під кримінально-процесуальними гарантіями розуміють ті засоби, що встановлені кримінально-процесуальними нормами для здійснення завдань кримінального судочинства, насамперед захисту прав і законних інтересів осіб, що притягаються до кримінальної відповідальності.

Аналіз наведених визначень кримінально-процесуальних відносин дає підстави для виокремлення в них спільних істотних властивостей (ознак). До таких істотних властивостей можна віднести: 1) встановлені законом засоби; 2) встановлені законом засоби; 3) спрямованість на захист прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства; 4) спрямованість на забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства³.

¹ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України (1992) 22 *Відомості Верховної Ради України*. Ст. 303; М А Погорецький, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»: проблеми застосування окремих положень (2001) 3 (26) *Вісник Акад. правових наук України*. 2001. № 3 (26) 205–213; М А Погорецький, Оперативно-розшукова діяльність: правові основи (структурно-логічні схеми): навч. посіб. / за ред. ЮМ Грошевого (Харків, РВФ Арсіс, 2003) 192.

² М Погорецький, Д Куценко, Державна таємниця у кримінальному процесі України (2008) 13–14 *Державна безпека України* 94–98.

³ М А Погорецький, Поняття кримінально-процесуальних гарантій (2014) 2 *Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер.: Право* <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_2_27> дата звернення 28.09.2022.

Разом з тим, реалізація кримінально--процесуальних гарантій може бути здійснена лише через кримінально--процесуальні відносини, як такі, що урегульовані нормами кримінально--процесуального права, котрі виникають, розвиваються та припиняються в сфері кримінального судочинства, в межах яких, за допомогою державних органів та посадових осіб, що наділені правом провадження у кримінальних справах, реалізуються процесуальні права та обов'язки учасників кримінального процесу та осіб, які залучаються до кримінального судочинства і захищаються їхні матеріально-правові, процесуальні та інші законні інтереси, а також реалізуються повноваження цих органів¹.

Виходячи із цього визначення правовідносин, можемо зробити висновок, що вище наведені ознаки кримінально--процесуальних гарантій не в повній мірі характеризують цю правову категорію, оскільки не відбивають усіх її сутнісних ознак.

Так, обов'язковим учасником суб'єктом правовідносин є особа, яка веде кримінальний процес (орган дізнання, слідчий, детектив, прокурор, суд). Лише через реалізацію повноважень цієї особи можуть бути реалізовані права та законні інтереси учасників кримінального процесу та права осіб, які до нього залучаються, і лише через реалізацію повноважень осіб, що ведуть кримінальний процес, можуть бути захищені права та законні інтереси учасників кримінального судочинства².

Окрім того, кримінально--процесуальні гарантії повинні бути спрямовані не лише на забезпечення прав та законних інтересів учасників процесу, якими є обвинувачений, підозрюваний, захисник, а також потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники, а й на інших його суб'єктів – осіб, які залучаються

до кримінального процесу: свідків, експертів, спеціалістів, понятих та ін.

При цьому слід виходити із науково обґрунтованої класифікації суб'єктів кримінального процесу, яка поділяє їх на три групи: а) органи, які ведуть кримінальний процес (основні суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності); б) учасники кримінального процесу; в) інші суб'єкти кримінального процесу.

Суттєвою ознакою кримінально--процесуальних гарантій є і реалізація не лише прав учасників кримінального процесу та осіб, що до нього залучаються, а й їх обов'язків, що забезпечує реалізацію публічних інтересів кримінального процесу та виконання завдань кримінального судочинства.

Враховуючи викладене, до сутнісних ознак кримінально-процесуальних гарантій вважаємо за доцільне додати й такі: а) спрямованість на реалізацію повноважень осіб, що ведуть кримінальний процес; б) спрямованість на реалізацію прав осіб, що залучаються до кримінального процесу; в) спрямованість на реалізацію обов'язків учасників кримінального процесу, та осіб які до нього залучаються; г) публічна природа.

Виходячи з наведених нами сутнісних ознак, кримінально-процесуальні гарантії можна визначити як встановлені кримінально-процесуальним законом засоби та способи, спрямовані на реалізацію прав та обов'язків суб'єктів кримінального процесу, забезпечення реалізації законних інтересів його учасників та виконання завдань кримінального судочинства.

Наведене визначення поняття кримінально-процесуальних гарантій, на нашу думку, має методологічне значення для визначення поняття кримінально--процесуальних гарантій державної таємниці, проте для визначення останнього слід визначитись і з авторським розумінням поняття «державна таємни-

¹ М А Погорєцький, Кримінально-процесуальні гарантії державної таємниці: до визначення поняття (2009) 11 *Вісник прокуратури* 88–96.

² М А Погорєцький, Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: монографія (Харків, Арсіс ЛТД, 2002) 160.

ця», оскільки у правовій науці зазначене поняття також є дискусійним.

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про інформацію»¹ за режимом доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Інформацію з обмеженим доступом за своїм правовим режимом у свою чергу поділяється на конфіденційну і таємну.

Слід зазначити, що у правовій науці виокремлюють п'ять ознак, державної таємниці:

1) суспільні відносини, що виникають і складаються під час визначення державної таємниці, її охорона та обіг врегульовано на рівні окремого закону, Закону України «Про державну таємницю»²;

2) відповідності до визначення, що надається у ст. 1 Закону України «Про державну таємницю», державну таємницю можуть становити лише відомості у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин, науки і техніки, державної безпеки і охорони правопорядку;

3) розголошення державної таємниці може завдати шкоди національній безпеці України;

4) механізм віднесення інформації до державної таємниці та її засекречування визначається на законодавчому рівні;

5) охорона державної таємниці здійснюється державою.

Наведені ознаки державної таємниці можна визнати сутнісними та використати для визначення її поняття, проте вони потребують окремих уточнень.

Так, на нашу думку, термін «розголошення» не включає в себе усіх можливих випадків завдання шкоди національній безпеці України, пов'язаних з державною таємницею, на що справед-

ливо звернув увагу і В.В. Макаренко, слушно зазначаючи, що «термін розголошення не охоплює такі поняття, як: втрата, викрадення, знищення та інші шляхи неправомірного виходу інформації з володіння власника та потребує змінення»³.

Під розголошенням розуміється незаконне обнародування відомостей особою, якій ці відомості були довірени або стали відомі по службі чи роботі, внаслідок чого ці відомості стали надбанням сторонніх осіб.

Отже, аналіз норм КК України (ст. ст. 328, 329, 422), наукових джерел з цієї проблематики, а також матеріалів практики свідчить про те, що розголосити таємні відомості може лише та особа, якій вони стали відомі у зв'язку із її службовою діяльністю.

У цьому контексті слід зазначити, що навіть сам законодавець у ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» пов'язує термін «охорона державної таємниці» не лише із запобіганням розголошенню секретної інформації, а й з втратою її матеріальних носіїв. Таким чином вбачається невідповідність ч. 1 та ч. 13 ст. 1 Закону України «Про державну таємницю», яке потребує усунення шляхом внесення відповідних змін до ч. 1 цього закону.

Слово поширення означає: 1) ставати більшим за обсягом, складом, змістом; 2) ставати приступним, відомим для багатьох; 3) передаватися від одного до іншого, охоплюючи велику кількість людей⁴.

Таким чином словосполучення «незаконне поширення» включає в себе: 1) розголошення державної таємниці; 2) втрату державної таємниці; 3) викрадення державної таємниці; 4) інші шляхи неправомірного виходу інформації

¹ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII (1992) 42 *Відомості Верховної Ради України* Ст. 650.

² Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>> дата звернення 29.09.2022.

³ В В Макаренко, Адміністративно-правовий режим охорони державної таємниці та компетенція СБУ щодо його реалізації (дис. ... кан. юр. наук: 12.00.07. Київ, 2004) 233.

⁴ В Т Бусел (ред.), Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). (Київ, Ірпін'я ВТФ Перун» 2005) 1728.

з володіння власника чи уповноваженої особи.

Шкода національній безпеці у зв'язку з державною таємницею також може бути завдана і шляхом її незаконного знищення, тобто припинення існування, усування, ліквідування¹ матеріальних носіїв секретної інформації.

На підставі викладеного вважаємо доцільним поняття державної таємниці у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» викласти в такій редакції: «державна таємниця – це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, незаконне поширення або втрата яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому Законом України «Про державну таємницю», державною таємницею і підлягають охороні державою». Зазначеним поняттям доцільно доповнити і відповідні норми відомчих правових актів.

Доречно зазначити, що інформація з грифом обмеження доступу «для службового користування» не містить державної таємниці, та відноситься до категорії інформації під назвою інформація що належить державі.

На підставі наведеного нами загального поняття державної таємниці, можна визначити і поняття державної таємниці, що використовується у кримінальному процесі – вид таємної інформації, що охоплює відомості, котрі на підставі Закону України «Про державну таємницю» віднесені до державної таємниці, й у визначеному Кримінально-процесуальним законом порядку та відомчих правових актів залучені до кримінального процесу уповноваженими на це особами.

Такими особами є ті, які ведуть кримінальний процес (орган дізнання, слідчий, детектив, прокурор, суд), причому лише у тому разі, коли вони відповідно до закону уповноваженні на ведення кримінальних справ про державну таємницю.

У кримінальному процесі можуть мати місце будь-які відомості, що становлять державну таємницю з будь-якої сфери діяльності держави та з будь-яким грифом обмеження: «особливої важливості», «цілком таємно», «таємно», що потребують кримінально-процесуальних гарантій державної таємниці.

Отже, з урахуванням визначених нами понять кримінально-процесуальних гарантій та державної таємниці, що використовується у кримінальному процесі, можемо визначити поняття кримінально-процесуальних гарантій державної таємниці.

Кримінально-процесуальні гарантії державної таємниці – це визначені кримінально-процесуальним законом та іншими законодавчими й відомчими нормативно-правовими актами, що йому не суперечать, засоби та способи законного й ефективного функціонування кримінального процесу, які забезпечують охорону державної таємниці, реалізацію прав і законних інтересів учасників кримінального процесу, а також прав та обов'язків осіб, що ведуть кримінальний процес та виконання завдань кримінального судочинства.

Виходячи з порівняльного аналізу понять «кримінально-процесуальних гарантій» та «кримінально-процесуальних гарантій державної таємниці» можемо зробити висновок, що вони мають спільну правову природу і спрямовані на охорону прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний (ст. 2 КПК України).

На підставі порівняльного аналізу понять «кримінально-процесуальних гарантій» та «кримінально-процесуальних гарантій державної таємниці» у цьому підрозділі роботи робиться висновок, що

¹ Там само.

кримінально-процесуальні гарантії та кримінально-процесуальні гарантії державної таємниці мають спільну правову природу і спрямовані на охорону прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

Гарантії державної таємниці у кримінальному процесі ні за яких обставин не можуть обмежувати прав та законних інтересів учасників кримінального судочинства, окрім тих, що передбачені чинним законодавством як прояв гармонізації публічних (суспільних) та приватних (особистих) інтересів у правовій державі.

Критично оцінюючи висловлені точки зору щодо системи кримінально-процесуальних гарантії зазначимо, що кожна із них, на нашу думку, є недосконалою, тому й цілком логічно, що з приводу обґрунтованості включення тих чи інших кримінально-процесуальних гарантії до їх системи та визнання окремих із них кримінально-процесуальними гарантіями у кримінально-процесуальній науці висловлювалися різні погляди.

На наш погляд, виходячи із сутності кримінального процесу та його завдань, систему кримінально-процесуальних гарантії, в тому числі й державної таємниці складають: кримінально-процесуальна форма; принципи кримінального процесу; процесуальний статус учасників кримінального процесу; заходи кримінально-процесуального примусу; відомчий контроль; прокурорський нагляд; судовий контроль; юридична відповідальність.

Кримінальна процесуальна форма¹ є одна із складових системи кримінально-процесуальних гарантії державної таємниці, яка впродовж років постійно удосконалюється, проте, як свідчить аналіз

матеріалів практики досудового розслідування та судового розгляду кримінальних справ про державну таємницю, вона потребує подальшого удосконалення в напрямку посилення гарантії державної таємниці.

На підставі аналізу наведених понять кримінально процесуальна форма визначається нами як встановлений кримінально-процесуальним законом порядок кримінально-процесуального провадження з метою реалізації завдань кримінального судочинства.

Процесуальна форма являє собою єдиний порядок (уніфікований) провадження у всіх кримінальних справах, що відіграє роль гарантії реалізації прав і законних інтересів суб'єктів процесу та вирішення завдань кримінального судочинства. Але в деяких випадках законодавець встановлює особливі порядки провадження – диференційовані в залежності від характеристик суб'єкта, щодо якого здійснюється провадження або характеристик вчиненого злочину.

Особливою (диференційованою) формою (порядком) провадження характеризуються: 1) кримінальні справи про злочини і суспільно-небезпечні діяння, вчинені неповнолітніми особами; 2) кримінальні справи про суспільно-небезпечні діяння неосудних осіб; 3) кримінальні справи приватного обвинувачення; 4) протокольна форма досудової підготовки матеріалів.

Провадження у кримінальних справах, що містять державну таємницю, здійснюється за загальною процесуальною формою за певними виключеннями. Так, відповідно до ст. 20 КПК України розгляд справ у всіх судах є відкритим, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної або іншої захищеної законом таємниці.

Закритий судовий розгляд, крім того, допускається за мотивованою ухвалою суду в справах про злочини осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку,

¹ М.А. Погорецький, Кримінально-процесуальна форма (2012) 2 *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС* 144–151.

в справах про статеві злочини, а також в інших справах з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі та у разі коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист.

Слухання справ у закритому засіданні суду здійснюється з додержанням усіх правил судочинства. Вироки судів у всіх випадках проголошуються публічно.

У процесуальній формі дістає своє вираження зміст кримінального процесу. Законодавець встановлює порядок судочинства відповідно до поставлених завдань, змісту і характеру слідчої та судової діяльності. Цим зумовлюється як структура процесу, його побудова в цілому, а насамперед принципи, що лежать в його основі, так і порядок кожної стадії. Процесуальна форма безпосередньо впливає на зміст кримінального судочинства, останнє прямо залежить від тієї чи іншої побудови процесу. У ній чітко виглядається невід'ємність форми і змісту.

Кримінально-процесуальна форма: забезпечує умови послідовного здійснення демократичних принципів кримінального судочинства; створює стабільний, стійкий, юридично визначений режим провадження по кримінальних справах і покликана забезпечити законність у діяльності суду, органів дізнання і досудового слідства, а також прокурорського нагляду по кримінальних справах; містить умови, що покликані забезпечити активність органів прокуратури, досудового слідства і суду в боротьбі зі злочинністю (своєчасність порушення ними кримінальних справ за наявності приводів і підстав до цього, вжиття всіх передбачених законом заходів до викриття їх у суді); містить гарантії прав і законних інтересів громадян – обвинуваченого, потерпілого та інших осіб, які притягаються до справи, або інтереси яких зачіпаються в процесі провадження; створює умови, що забезпечують повноту, всебічність і об'єктивність до-

сліджування обставин справи, як кожної з них окремо, так і в їх сукупності, встановлення істини, правильне і справедливе застосування закону; включає в себе засоби, що забезпечують можливість виявлення в процесі провадження по справі причин і умов вчинення злочину, і прийняття процесуальних заходів попередження злочинів у майбутньому; має важливе значення для авторитету суду і переконливості його вироку, здійснення виховного і загально-запобіжного ефекту кримінального судочинства.

Дотримання процесуальної форми при забезпеченні державної таємниці у кримінальному процесі тісно пов'язано з прийняттям будь-якого процесуальною рішення і вчиненням будь-якої процесуальної дії, які мають ґрунтуватися на певних підставах, визначених відповідними нормами КПК України¹.

Виходячи із викладеного, вважаємо доцільним з метою гармонічного поєднання публічних і приватних інтересів у кримінальному процесі, виокремити такі напрями діяльності забезпечення (гарантування) прав та інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у справах про державну таємницю та посилення гарантій державної таємниці: 1) створення умов, необхідних для реалізації прав та законних інтересів; 2) охорона прав та законних інтересів; 3) відшкодування шкоди, завданої порушенням прав та інтересів названих осіб; 4) удосконалення процесуального статусу суб'єктів кримінального процесу та процесуальної форми.

Заходи кримінально-процесуального забезпечення як невід'ємний засіб системи кримінально-процесуальних гарантій державної таємниці, спрямовані на забезпечення ефективного просування кримінальної справи у бік встановлення істини та вирішення соціального конфлікту, спричиненого злочином.

Досистеми кримінально-процесуальних гарантій державної таємниці входить і ві-

¹ М. А. Погорецький, Кримінально-процесуальна форма (2012) 2 *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС* 147–148.

домчий контроль, який передбачений відповідними нормами КПК України, а також іншими законодавчими та відомчими нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про державну таємницю», забезпечення охорони державної таємниці відповідно до вимог режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, діяльність яких пов'язана з державною таємницею, покладається на керівників зазначених органів, підприємств, установ і організацій.

Відомчий контроль являє собою комплекс організаційно-правових заходів, спрямованих на створення внутрішньо об'єктового режиму, що являє собою сукупність організаційних та технічних заходів і правил, спрямованих на забезпечення режиму секретності, встановленого у відповідному правоохоронному органі та суді, а також на забезпечення нерозповсюдження державної таємниці, запобіганню її знищення чи пошкодження в ході кримінально-процесуального провадження.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що кримінально-процесуальні гарантії державної таємниці – це визначені кримінально-процесуальним законом та іншими законодавчими й відомчими нормативно-правовими актами, що йому не суперечать, засобів та способів законного й ефективного функціонування кримінального процесу, котрі забезпечують охорону державної таємниці, реалізацію прав і законних інтересів учасників кримінального процесу, а також прав та обов'язків осіб, які ведуть кримінальний процес, та виконання завдань кримінального судочинства.

Кримінально-процесуальні гарантії та кримінально-процесуальні гарантії державної таємниці мають спільну правову природу і спрямовані на охорону прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

REFERENCES

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

LEGISLATION

1. Pro Pro derzhavnu taiemnytsiu [On state secrets] Zakon Ukrainy vid 21.01.1994 № 3855-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>> data zvernennia 29.09.2022 [in Ukrainian].
2. Pro informatsiiu [About information] Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XII (1992) 42 *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* St. 650 [in Ukrainian].
3. Pro operativno-rozshukovu diialnist [On operational investigative activity] Zakon Ukrainy (1992) 22 *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. St. 303 [in Ukrainian].
4. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine] Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII (2018) 31 *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. St. 241 [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

AUTHORED BOOKS

5. Pohoretskyi M A, *Operativno-rozshukova diialnist: pravovi osnovy (strukturno-lohichni skhemy)* [Operational investigative activity: legal foundations (structural and logical schemes)] / za red. Yu M Hroshevoho (Kharkiv, RVF Arsis, 2003) 192 [in Ukrainian].
6. Pohoretskyi M A, *Kryminalno-protsesualni pravovidnosyny: struktura i sistema* [Criminal procedural legal relations: structure and system] (Kharkiv, Arsis LTD, 2002) 160 [in Ukrainian].

ARTICLES

7. Chornyi R L, Problemy poniattia zlochniv, peredbachenykh u rozdili I Osoblyvoi chastyny KK Ukrainy [Problems of the concept of crimes provided for in Chapter I of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine] (2013) 2 *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. seriia yurydychna* 346–357 [in Ukrainian].
8. Pohoretskyi M A, Zakon Ukrainy «Pro operatyvno-rozshukovu diialnist»: problemy zastosuvannia okremykh polozhen [Law of Ukraine «On operative investigative activity»: problems of application of certain provisions] (2001) 3 (26) *Visnyk Akad. pravovykh nauk Ukrainy* 205–213 [in Ukrainian].
9. Pohoretskyi M, Kutsenko D, Derzhavna taiemnytsia u kryminalnomu protsesi Ukrainy [State secrecy in the criminal process of Ukraine] (2008) 13–14 *Derzhavna bezpeka Ukrainy* 94–98 [in Ukrainian].
10. Pohoretskyi M A, Kryminalno-protseusualni harantii derzhavnoi taiemnytsi: do vyznachennia poniattia [Criminal procedural guarantees of state secrecy: to define the concept] (2009) 11 *Visnyk prokuratury* 88–96 [in Ukrainian].
11. Pohoretskyi M A, Kryminalno-protseusualna forma [Criminal procedural for] (2012) 2 *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu DDUVS* 144–151.
12. Pohoretskyi M A, Poniattia kryminalno-protseusualnykh harantii [Concept of criminal procedural guarantees] (2014) 2 *Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Ser.: Pravo* <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_2_27> data zvernennia 28.09.2022 [in Ukrainian].

EDITED BOOKS

13. Busel V T (red.), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.)* [Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions and additions)] (Kyiv, Irpin VTF Perun» 2005) 1728 [in Ukrainian].

DISSERTATIONS

14. Makarenko V V, *Administratyvno-pravovyi rezhym okhorony derzhavnoi taiemnytsi ta kompetentsiia SBU shchodo yoho realizatsii* [The administrative-legal regime of protection of state secrets and the competence of the Security Service of Ukraine in relation to its implementation] (dys. ... kan. yur. nauk: 12.00.07. Kyiv, 2004) 233 [in Ukrainian].

Denysenko H. V.,
Doctor of Philosophy in Law,
senior scientific researcher, doctoral student
National Academy of the Security Service
of Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-0820-9605

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.3-4/8-19>

**CRIMINAL-PROCEDURAL GUARANTEES OF STATE SECRETS
IN CRIMINAL OFFENCES UNDER THE RESPONSIBILITY OF INVESTIGATORS
OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE**

Abstract. *The article carries out a scientific and comparative analysis of the problematic issues of guaranteeing state secrets in the investigation of crimes against the foundations of national security. Scientifically based ways of solving them are proposed.*

The purpose of the article is to study the problematic issues of guarantees of state secrets in the investigation of crimes against the foundations of national security and to develop scientifically based proposals for their solution.

The provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the pre-trial investigation of criminal proceedings, which contain information that constitutes a state secret of Ukraine, are considered in detail. On the basis of the analysis of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the research of scientists and materials of practice, the legal measures to ensure the protection of state secrets in criminal proceedings are listed, and the problems of legal protection of the institute of state secrets are also determined.

It is substantiated that the criminal-procedural guarantees of state secrets are defined by the criminal-procedural law and other legislative and departmental normative legal acts that do not contradict it, the means and methods of the legal and effective functioning of the criminal process, which ensure the protection of state secrets, the realization of the rights and legitimate interests of the participants in the criminal process, as well as the rights and obligations of the persons conducting the criminal process, and the performance of the tasks of criminal justice.

Criminal-procedural guarantees and criminal-procedural guarantees of state secrets have a common legal nature and are aimed at protecting the rights and legitimate interests of individuals and legal entities participating in it, as well as quick and complete disclosure of crimes, exposure of the guilty and ensuring the correct application of the Law so that everyone who committed a crime is brought to justice and no innocent person is punished.

Keywords: *guarantees, state secrets, pre-trial investigation, crimes against the foundations of national security, investigative (search) actions, covert investigative (search) actions.*